Flídrová, Helena

K styčné oblasti mezi rozkazovacími a přacími větami

Opera Slavica. 1992, vol. 2, iss. 2, pp. 35-38

ISSN 1211-7676 (print); ISSN 2336-4459 (online)

Stable URL (handle):
https://hdl.handle.net/11222.digilib/116930
Access Date: 20. 02. 2024
Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

MUNI ARTS Masarykova univerzita Filozofická fakulta

Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University
digilib.phil.muni.cz

K STYČNÉ OBLASTI MEZI ROZKAZOVACÍMI A PŘACÍMI VĚTAMI

Helena Flídrová

Problematice vymezení přacích vět bylo v poslední době věnováno poměrně dost pozornosti jak v češtině, tak v porovnávacím plánu česko-ruském[1], ruskými přacími větami se komplexně poprvé zabýval prof. Mrázek ve své známé stati *Syntax přacích vět v ruštině*[2] z r. 1958.

V českých gramatikách se vyděluji převážně čtyři modální větné typy, zatímco v ruské syntaktické tradici se přací věty za zvláštní typ většinou nepovažují a hovoří se o nich u vět rozkazovacích. Nebere se v úvahu rozdílná komunikativní situace, tj. přímá výzva k přítomnému soubesedníkovi nebo vyjádření vůle neadresované nutně přímému účastníkovi rozhovoru. Kromě přacích částic je zde totiž nedostatek formálního odlišení.

Zařazení přacích vět do rozkazovacích souvisí zřejmě také s tím, že přání bývá mnohými lingvisty považováno za jeden ze sémantických odstínů imperativnosti, tj. bývá řazeno mezi tradiční významy imperativu.

Podrobněji se otázkou místa přacích vět mezi typy vět podle modality zabýval prof. Mrázek, jenž na základě stanovení sémantických a formálních rozdílů mezi větami rozkazovacími a přacími přesvědčivě zdůvodnil nutnost rozeznávat ne tři, ale čtyři modální větné typy, považoval tedy přací věty za samostatný typ.

Chceme-li stručně charakterizovat přací věty na rozdíl od rozkazovacích, můžeme stanovit především tzv. nevýzvovost přacích vět, tzn. že přací věty neobsahují přímou výzvu k něčí uvědomělé činnosti, obsahují však volní element, neboť, jak říká R. Mrázek, mluvčí žádá realizaci nějakého děje a uplatňuje vedle intelektu i svou vůli.

Další rozdíl spočívá v různé sémantice subjektů a predikátů v přacích větách na rozdíl od rozkazovacích. Jsou predikáty, které si je možno pouze přát, některé však i přát i rozkazovat.

Co se týče subjektu děje nebo stavu, jejž si mluvčí přeje, může jím být mluvčí, soubesedník nebo třetí osoba, zatímco v rozkazovacích větách může být subjektem přikazovaného děje také soubesedník nebo třetí osoba, mluvčí sám však nikoliv (pouze v případech, že vyzývá k nějakému společnému ději, jehož se účastní spolu s ostatními).

Je-li subjektem ve větě přací soubesedník, mají převážně formu stejnou jako rozkazovací věty, tj. imperativ. O tom, zda tento tvar vyjadřuje rozkaz nebo přání, rozhoduje často pouze sémantika predikátu. Např. *Возвращайтесь благополучно!* x *Возвращайтесь сейчас же!*[3]

Je-li subjektem mluvčí, může být přání vyjádřeno také imperativem (transponovaným do přacího významu, příp. frazeologizovaným, např. *Провались я на этом месте, если это не правда*!) nebo konstrukcí indikativu s *пусть* (např. *Пусть я буду знать истину*!) nebo infinitivem (např. *Еще одну минуту видеть ее*!).

Je-li subjekt ve třetí osobě, jde z hlediska formálního zejména o indikativní konstrukce s částicí *пусть*, příp. *да*. Význam přací se realizuje tehdy, vylučuje-li predikát volní působení (např. *Пусть цветет вокруг меня весна*!). Existují však i taková spojení určitého subjektu s určitým predikátem, která předem nevylučují ani význam rozkazovací, ani přací (např. *Пусть бы сын работал*! - přání x *Пусть сын работает*! - význam rozkazovací).[4]

Kromě sémantických rozdílů, které jsou rozhodující tam, kde se výrazové prostředky vět rozkazovacích a přacích kryjí, však R. Mrázek ukazuje, že většinou lze hovořit i o formální charakteristice přacích vět. Za neodlučitelný znak těchto vět pokládá především charakteristickou intonaci, dále pak pro ruské přací věty kondicionál, infinitiv nebo imperativ, při kondicionálu a infinitivu zdůrazňuje výskyt přacích částic *если, чтобы, как, только, лишь, хоть*, dále pak částic *пусть, пускай* a *да*, které se pojí s indikativem.

V českých přacích větách je výskyt přacích částic ve spojení s indikativem nebo kondicionálem častější (český kondicionál na rozdíl od ruštiny v přacím významu bez přací částice vůbec nemůže existovat). Závazné spojení částic s indikativem a kondicionálem v přacích větách vedlo některé české lingvisty k pokusu vydělit zvláštní přací modus. Také R. Mrázek hovořil v této souvislosti o opisném nebo složeném voluntativu (např. *ať napíšeš, kéž napíšeš, kéž jsi napsal, kéž bys napsal* atd.).[5] Tento názor však vyvolal řadu námitek, např. H. Křížkové, M. Komárka, J. Bauera,[6] z jejichž hlediska se jedná o jev roviny syntaktické, nikoliv o analytický slovesný tvar. Připouštějí nanejvýš náběh k morfologizaci spojení částic s indikativem nebo kondicionálem v přacích větách, neboť částice nelze chápat jako pomocné morfémy slovesných tvarů.

Zaměříme se podrobněji na spojení částice *пусть* s indikativem. Kromě přacího významu mají tyto konstrukce také význam výzvový. Zde se uvádí především pro 3.osobu výzva nepřímá, zprostředkovaná (např. *Пусть она уедет. Пускай ждет.*). Je-li však požadovaným dějem zasahován sám mluvčí, nabývá podle našeho názoru taková výzva charakteru přání, protože mluvčí je v závislém postavení. Např. *Пусть меня отведут назад в тюрьму*! (na rozdíl od *Пусть его отведут...*, kde je výzvový význam evidentní).

V češtině přichází v úvahu výzvový význam částice *ať* s indikativem také pro 2. osobu, kde v ruštině částice *пусть* není možná a odpovídá jí tam *чтобы*. Jedná se však již o výzvu přímou. Např. *Ať se včas vrátíte! - Чтобы вы вовремя вернулись!*

Pro 1. osobu se výzvový význam spojení *пусть* s indikativem většinou neuvádí. V češtině jsou časté kategorické přímé

výzvy typu *Ať už o tom neslyším! Ať tě tady víckrát nevidím!*, jimž v ruštině odpovídají většinou výzvy se *чтобы*, ale ani částice *пусть* tam není vyloučena. R. Mrázek[7] uvádí příklad *И пусть в последний раз слышу я про этот торг позорный!*, což jsou podle jeho názoru původně přací konstrukce, které nabývají v přímé výzvě k adresátovi rozkazovacího významu.

Co se týče výzev s *пусть* s 3. os. indikativu, obvykle se zdůrazňuje jejich zprostředkovanost. Avšak chceme zde ukázat, že i těchto výzev může být užito jako výzev přímých. Např. *Петя, пусть Ваня уже одевается!* může vyjadřovat kromě výzvy nepřímé, kdy soubesedník tlumočí příkaz adresátovi, také výzvu přímou, kdy je soubesedník částečně adresátem, který má pomoci pravému adresátovi realizovat děj (adresát je třeba ještě dítě a sám není schopen požadovaný děj uskutečnit). Pak má výzva *Петя, пусть Ваня уже одевается!* smysl přímé výzvy *Одень Ваню!* nebo *Помоги Ване одеться!*

Podobně přímými výzvami mohou být původně přací konstrukce typu *Пусть это уже не будет повторяться! Пусть там только пятно не останется!*, kdy se přímá výzva adresátovi vyjadřuje výsledným stavem po realizaci děje, jejž mluvčí konkrétně nenazývá. Ve výzvové komunikativní situaci je to tedy vlastně druhá část souvětí podřadného: *Dělej tak, ať se to už neopakuje, ať tam nezůstane skvrna* atp.

Poněkud odlišné jsou po této stránce výzvy s *пусть* ve skupinové komunikaci, tj. v polylogické komunikativní situaci. Jedná se o výzvy typu *Пусть Володя выступит!*, které jsou proneseny v přítomnosti adresáta. Zprvu jsou obvykle pojímány jako návrh, uvedení možnosti, na což reaguji nejdříve ostatní členové skupiny a teprve pak je adresát přímo vyzván k realizaci děje. Takové výzvy lze považovat za zprostředkované, neboť po nich většinou nenásleduje bezprostřední realizace děje. Avšak v případech, že adresát není navrhovaný děj uskutečnit, pokládá obvykle takovou výzvu pro sebe za přímou a reaguje bezprostředně, tj. brání se předem, dříve než by mohlo dojít k souhlasu skupiny a k přímé výzvě. V těchto ojedinělých případech mohou být takové výzvy považovány za přímé.

Stejně lze jako přímé výzvy chápat ve skupinové komunikaci výzvy určené neurčitému adresátovi, jako např. *Пусть кто-нибудь принесет мне стул!*, jimž v češtině často odpovídají také výzvy s imperativem. Např. *Přineste mi někdo židli! Zavřete někdo dveře!* aj.

Na okraji výzvového významu spojení *пусть* s 3. osobou indikativu stojí konstrukce vyjadřující spíše výzvu k nevykonání nějakého děje, neboť mluvčí je přesvědčen o nemožnosti nebo zbytečnosti tento děj realizovat. Jedná se spíše o jakousi řečnickou nepřímou výzvu. Např. *Пусть кто-нибудь попробует, недолго он будет соперничать с нами!*

Některá spojení *пусть* s 3. os. indikativu pak nevyjadřují výzvu ani přání, ale pouze souhlas, lhostejný vztah mluvčího k ději. Např. *Пусть будет по-твоему. Пусть она плачет.*

Je tedy možno konstatovat, jednak že rozkazovací a přací význam konstrukcí s *пусть* spolu těsně souvisí, jednak že výzvy s *пусть* nemusí být vždy výzvami zprostředkovanými.

POZNÁMKY:

1 Sr. např.: HRABĚ, V.- ADAMEC, P.: Transformační syntax současné ruštiny I. Praha 1969, s. 88n.; GREPL, M.: Věty s tzv. propozičním argumentem. Slavica Slovaca 12, 1977, s. 253-260; KARLÍK, P.: K problematice optativnosti. In: Otázky slovanské syntaxe IV/2, Brno 1980, s. 49-52; GREPL, M. - KARLÍK, P.: Skladba spisovné češtiny. Praha 1986; BĚLIČOVÁ, H.: Modální báze jednoduché věty a souvětí. Praha 1983, s. 73n.

2 MRÁZEK, R.: Syntax přacích vět v ruštině. Čs. rusistika 3, 1958, 1, s. 1-18.

3 Sr. HRABĚ, V. - ADAMEC, P.: Transformační syntax současné ruštiny I. Praha 1969, s. 88.

4 HRABĚ, V. - ADAMEC, P.: o. c., s. 85.

5 MRÁZEK, R.: Poznámky k systému českých slovesných modů. Jazykovedný časopis 18, 1967, s. 81-83.

6 KŘÍŽKOVÁ, H.: Poznámka k modu u Mrázka. Jazykovedný časopis 18, 1967, s. 83-84; KOMÁREK, M.: Modální prostředky roviny morfologické a prostředky roviny syntaktické. Jazykovedný časopis 18, 1967, s. 91-92; BAUER, J.: Modálnost výpovědi a kategorie slovesného modu. Jazykovedný časopis 18, 1967, s. 89-91.

7 MRÁZEK, R.: o. c. v pozn. 2, s. 3.